

УДК 094:027.7:378.4(477.74-21)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2020.1\(23\).202089](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2020.1(23).202089)

Великодна Ганна Володимирівна,

завідувач сектору Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (048) 722 12 10

e-mail: library@onu.edu.ua

ПРИЖИТТЄВІ ВИДАННЯ ІВАНА КАРПЕНКА-КАРОГО У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Стаття приурочена до 175-річчя від дня народження Івана Карповича Тобілевича. Розглянуто прижиттєві видання письменника, що зберігаються у фонді Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Вперше проаналізовано провінієнції на примірниках прижиттєвих видань І. Карпенка-Карого.

Ключові слова: І. Карпенко-Карий, прижиттєві видання, Наукова бібліотека ОНУ, Новоросійський університет, Бібліотека ОІНО, Абонемент ОДНБ, Фундаментальна бібліотека ОДУ, Музично-драматична спілка «Українська хата» в Одесі, Бібліотека 1-ої української кооперативної Просвіти імені Тараса Шевченка, Книгозбірня «Губсоюзу», Одеський український клуб, Одеська українська національна книгозбірня, іменний фонд М. В. Терещенка.

У 2020 р. виповнюється 175 років від дня народження українського письменника, драматурга, актора, режисера, театрального діяча Івана Карповича Тобілевича (17(29) вересня 1845 – 2(15) вересня 1907). Літературний та сценічний псевдонім «Карпенко-Карий» поєднує в собі ім'я його батька та улюбленого літературного персонажа Гната Карого (героя п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля»). Твори І. Карпенка-Карого внесли великий вклад у розвиток української класичної драматургії та світової культури другої половини XIX – початку XX ст. (Див.: іл. 1). За двадцять років творчої діяльності він створив 18 оригінальних п'єс, які своєрідно підсумували майже столітній розвиток української драматургії, піднісши її на новий рівень. Найбільш цікавими для бібліофілів і книгознавців є прижиттєві видання письменника. За даними дослідників літературної спадщини драматурга, всього основних прижиттєвих публікацій, враховуючи твори надруковані в періодичних виданнях, було 28, з них окремими книжками вийшло 13. У фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (далі – ОНУ) зберігається великий масив драматичних творів І. Карпенка-Карого, серед яких є прижиттєві видання творів письменника.

У фонді Наукової бібліотеки ОНУ зберігається перше оповідання І. К. Тобілевича «Новобранець», написане у листопаді 1881 р. Це єдине з опублікованих прозових творів автора. Оповідання було надруковано в першій частині альманаху М. П. Старицького «Рада» на 1883 р. і вперше підписано псевдонімом Гнат Карий. У фонді університетської бібліотеки оповідання представлено трьома примірниками (Див.: іл. 2).

Перший «Збірник драматичних творів» І. Карпенка-Карого побачив світ 1886 р. у Херсоні в типографії М. К. Аспера¹. До збірки увійшли три дозволені цензурою п'єси: «Бондарівна» (1884), «Хто винен?» (1884) та «Розумний і дурень» (1885). Видання вийшло накладом 1200 примірників. У фонді Наукової бібліотеки зберігаються два примірники цього видання (Див.: іл. 3). Кожен з них має свою власну історію, котру ми можемо прослідкувати за допомогою провенієнцій та бібліотечної документації. За даними «Реєстраційної книги» перший примірник надійшов до фондів університетської бібліотеки (на той час – Новоросійського університету) у 1887 р. [3, с. 372]. Згідно штампів «КНИЖНЫЙ МАГАЗИНЪ В. И. БЪЛАГО ВЪ ОДЕССЪ» і «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТ», розміщених на сторінках примірника, книга була придбана Василем Івановичем Білим (1817–1890) – власником книжкового магазину, комісіонером Новоросійського університету та Державної типографії в Одесі. Провідним заняттям братів Білих (Григорія, Михайла та Василя) була книготоргівля, яку розпочав Г. Білий. У газеті «Одесский вестник» за 1853 р. повідомлялося про відкриття «...з 5-го серпня на Дерибасівській в будинку Гальберштама (навпроти Лицею)... магазину російських книг комісіонера друкарні другого відділення власної його імператорської величності канцелярії Г. І. Білого...» [7, с. 5]. Пізніше, а саме «1860 року Г. Білий відкрив другий книжковий магазин, більше того, книжкові магазини відкрили також М. Білий та дружина В. Білого – Розалія Яківна» [7, с. 5]. В липні 1871 р. після смерті Г. Білого книжкова торгівля перейшла до В. Білого, котрий продовжив справу брата. Штамп «UCRAINICA» на тому ж примірнику вказує на той факт, що дана книга була відібрана до фонду Українського відділу Центральної наукової бібліотеки (таку назву мала бібліотека у 1924–1930 рр.). Український відділ було організовано в 1925 р. До відділу зараховували книги, надруковані українською та іншими мовами, що стосувалися історії України, історії розвитку українського мовознавства та літератури [Детальніше див.: 19]. Після закриття Українського відділу книги були розпорошені серед книжкового фонду університетської бібліотеки – за систематичним принципом. Наразі ведеться робота з віртуальної реконструкції колекції «UCRAINICA» (виявлено 254 одиниці).

Інший примірник «Збірника драматичних творів» І. Карпенка-Карого попередньо належав музично-драматичній спілці «Українська Хата», на це вказує штамп «Музично-Драматична Спілка “Українська хата” в Одесі» на титульній аркуші. Одеська спілка «Українська Хата» була організована членами дра-

матичної секції «Просвіти» в 1911 р. [16, с. 96]. Вона вела культурно-освітню роботу: підготовку до спектаклів, читання рефератів, хоровий спів. «Спілка почала збирати свою бібліотеку, в якій нараховувались сотні томів книг. Було утворено три відділи: перший – драматичний, другий – музичний і третій – красного письменства» [16, с. 97]. Ймовірно, університетський примірник видання І. Карпенка-Карого знаходився в бібліотеці Спілки до 1917 р., поки та не припинила своєї діяльності. Припускаємо, що потім книги з бібліотеки Спілки перейшли до новоствореного Одеського українського керівничого комітету, який очолили члени закритого товариства «Українська Хата» (С. Шелухін, І. Луценко, В. Чехівський). До фонду університетської бібліотеки примірник даної книги надійшов у період 1920–1930 рр., коли вона називалася Бібліотека Одеського інституту народної освіти, а з 1934 р. – Фундаментальна бібліотека Одеського державного університету. Це підтверджують штампи на примірнику видання І. Карпенка-Карого: «Одеського Інституту Народної Освіти Бібліотека», «ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ. ФУНДАМ. БІБ-КА».

Окремою книгою в університетській бібліотеці зберігається перша редакція драми «Безталанна» під назвою «Хто винен?», завершеної І. Карпенком-Карим наприкінці 1883 р. – на початку 1884 р. Рукопис твору він надіслав Михайлу Старицькому, котрий зробив низку критичних зауважень з приводу п'єси й радив авторові докорінно переробити її. Однак І. Карпенко-Карий не погодився з жодним його зауваженням [Див.: 12, т. 1, с. 488] і під заголовком «Хто винен?» надрукував драму в «Збірнику драматичних творів» (Херсон, 1886). Автор декілька разів переробляв п'єсу. Остаточний варіант відомий під назвою «Безталанна» було надруковано у другому томі «Драм і комедій» І. Карпенка-Карого (Одеса, 1897). Про останнє багатотомне видання буде сказано окремо.

Університетський примірник видання «Хто винен?» є окремим відбитком зі «Збірника драматичних творів» і не має титульного аркуша (Див.: іл. 4). Книга містить записи «Изъ книгъ Г. И. Шевченко», «Дар покійного Г. Шевченка», а також штампи «БІБЛІОТЕКА 1-ої Української Кооперативної ПРОСВІТИ імені Тараса Шевченка» та «ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. АБОНЕМЕНТ». За багаторічну історію свого існування Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова змінила багато назв. У 1930–1933 рр., за часів об'єднання Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ), Одеської державної публічної бібліотеки та Української державної бібліотеки ім. Т. Шевченка (УДБ), вона називалась Одеська державна наукова бібліотека (ОДНБ). Причому ЦНБ (так Наукова бібліотека ОНУ називалась у 1924–1930 рр.) стала відділом абонементу новоутвореної ОДНБ [14, с. 75–81]. Отже, примірник видання «Хто винен?» вже знаходився в бібліотечному фонді протягом часу існування абонементу ОДНБ. Провенієнції книги свідчать, що попередньо примірник належав Г. І. Шевченку, а потім – Бібліотеці 1-ої української кооперативної Просвіти імені Тараса Шевченка. На жаль, не вдалось знайти інформацію про власника книжкового зібрання Г. І. Шевченка. Що стосу-

ється штампу «БІБЛІОТЕКА 1-ої Української Кооперативної ПРОСВІТИ імені Тараса Шевченка», то він зустрічається також на університетських примірниках видань О. Степовика «Арихметичний, або Щотний задачник» (Харків, 1910), М. Комаря «Запорожські вольності» (Київ, 1917) та К. Мандеса «Поезії в прозі» (Київ, 1917). Як відомо, товариство «Просвіта» в Одесі існувало з жовтня 1905 р. по листопад 1909 р. Товариство здійснювало постановку спектаклів, відзначення ювілеїв відомих українських діячів, мало свою бібліотеку і читальню² тощо. Протягом 1918–1920 рр. в Одесі поширювався просвітянський рух: «Соціалістична Просвіта», «Просвіта» робітників-залізничників, слобідська «Просвіта», пересипська «Просвіта», поштово-телеграфна «Просвіта», «Просвіта» Олександрівського цукроварного заводу тощо [4, с. 80]. Однією з просвітянських організацій була й Перша українська кооперативна «Просвіта» імені Т. Шевченка, що діяла в Одесі в 1920 р. Єдину згадку про це об'єднання ми знаходимо у дослідженні Т. С. Вінцковського, проведеного за матеріалами преси (див. київську щоденну газету «Боротьба» за 9 квітня 1920 р.) [4, с. 81].

Треба зазначити, що І. Карпенко-Карий був незадоволений надрукованим «Збірником драматичних творів». За спогадами Софії Віталіївни Тобілевич (дружини драматурга): *«Іван Карпович почав пояснювати мені, яка відповідальність лежить на письменникові, що видає свої твори. Досі він писав головним чином для сцени. А на сцені різні помилки у висловах акторів проходять часом зовсім непомітно, а як і помітить хто, то не знає, чи то помилка автора, чи актора. А в книжці кожне слово вже без всяких сумнівів іде від автора, і тому всі помилки також ідуть на рахунок того, хто написав книгу»* [20, с. 246]. Для продовження співпраці з херсонською типографією автор *«поставив вимогу додержуватись його тексту і не робити ніяких поправок без його дозволу»* [20, с. 246]. Так, у 1887 р. п'єса «Наймичка» (написана 1885 р. у Новочеркаську) була видана окремою брошурою М. Аспером у Херсоні. Видання вийшло накладом 2400 примірників [Див.: 12, т. 3, с. 487]. Деяко виправлений варіант п'єси надруковано 1897 р. в першому томі «Драм і комедій» (Одеса, 1897). В університетській бібліотеці зберігається конволют, одним з алігатів якого є перше видання «Наймички» І. Карпенка-Карого. Книга містить штампи, що вказують на попередніх власників (приватних та установ). Одним з власників примірника був Г. І. Семесько, про що свідчать друковані екслібриси-штампи «ДОМАШНЯ БІБЛІОТЕКА СЕМЕСЬКО» та «Г. И. СЕМЕСЬКО» (Див.: іл. 5). На жаль, не вдалося встановити відомості про власника, і його екслібриси більше не зустрічаються на жодному з примірників книг університетської бібліотеки. Наступний штамп «Книгозбірня “ГУБСОЮЗУ” – Библиотека “ГУБСОЮЗА”» свідчить про те, що примірник належав до фонду книгозбірні Губсоюзу. Треба зазначити, що у роки революції відбулося загальнонаціональне єднання кооперативних організацій України. Впродовж 1917–1919 рр. виникли і розпочали активну роботу всеукраїнські кооперативні союзи і центри з різних галузей діяльності (Всеукраїнський центральний сільськогосподарський

кооперативний союз, Київський, Одеський та Харківський союзи установ дрібного кредиту та деякі ін.) [21, с. 230]. Серед них був Одеський губернський союз споживчих товариств (Губсоюз) – кооперативна організація, що існувала протягом 1919–1925 рр. У Державному архіві Одеської області (ДАОО) у фонді Р–1423 наявні документи Губсоюзу 1918–1922 рр., що містять накази та розпорядження, протоколи засідань президії правління, звіти про діяльність відділів, а також списки, посвідчення, довідки, довіреності, мандати службовців тощо [1]. На даний момент ми володіємо саме такою інформацією про Одеський губернський союз. А штамп «Книгозбірня “ГУБСОЮЗУ” – Библиотека “ГУБСОЮЗА”» знаходимо також на університетських примірниках книг І. Котляревського «Виргелиева Энеида, на малороссийский язык переложенная И. Котляревским» (Харків, 1842), Т. Г. Шевченка «Царі; Саул; Юродивий; Молитви» (Київ, 1917) і «Гайдамаки» (Київ, 1918). Крім названих провенієнцій, університетський примірник «Наймички» має штампи «ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА АБОНЕМЕНТ», «ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ. ФУНДАМ. БІБ-КА», історичне минуле яких ми розкривали раніше. Отже книга надійшла до фонду Наукової бібліотеки у 1930–1933 рр., що була на той момент відділом абонементу ОДНБ. А після відкриття Одеського державного університету (1933) так званий відділ абонементу, перейшов у відомство вишу. Це ілюструє останній штамп на примірнику видання.

У Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова зберігається декілька прижиттєвих видань одного з найвідоміших творів І. Карпенка-Карого «Сава Чалий» (1898). Перед тим, як розпочати роботу над історичною трагедією, автор у письмі до сина Назара писав: *«Оце думаю писать ”Сава Чалий” – трагедію, або ”Батьки і діти” – комедію. Обидві штуки широкого змісту – не знаю, чи справлюся. Зараз сиджу та читаю історичні матеріали»* [12, т. 3, с. 244–245]. А в письмі до М. К. Вороного автор зазначає: *«... Сиджу на хуторі й пишу ”Саву Чалого”. Краще сказать – задумав писать і читаю всякі джерела...»* [12, т. 3, с. 243–244]. П’єса «Сава Чалий» присвячена подіям гайдамаччини XVIII ст. та є драматургічною обробкою народної пісні «Ой був в Січі старий козак» про реальну історичну особу – Саву Чалого. Автор працював над п’єсою протягом року. Вперше твір надруковано в журналі «Киевская старина» (1899), а згодом розміщено в четвертому томі «Драм і комедій» (Одеса, 1903). У фонді університетської бібліотеки зберігаються примірники обох видань. До того ж видання 1899 р. у бібліотечному фонді наявне як на сторінках періодичного видання, так і окремою книжкою. Примірник драми «Сава Чалий», розміщеної у 8–9 томах журналу «Киевская старина», надійшов до фонду бібліотеки Новоросійського університету, а пізніше перебував у фонді Українського відділу Центральної наукової бібліотеки. Це підтверджують штампи «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА» та «UCRAINICA». Примірник твору, виданого самостійною книжкою, є окремим відбитком з журналу та має власний титульний аркуш (Див.: іл. 6). Штамп «ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКО-

ВА БІБЛІОТЕКА АБОНЕМЕНТ» свідчить, що даний примірник надійшов до об'єднаної бібліотеки у 1930–1933 рр., коли ЦНБ була абонементом ОДНБ.

Найповнішим прижиттєвим виданням творів І. Карпенка-Карого є п'яти-томне зібрання «Драмы и комедии» (1897–1905), надруковане в Одесі та Полтаві. Праця автора над виданням тривала 8 довгих років. З приводу видання двох перших томів драматург так писав у письмі до сина Назара: *«Ви-йде два дуже гарних тома. Думаю видать гарно, принаймні хоч і дорого, зате мило, а то у нас так, як тільки українська книжка, так і чорт батька зна що: формат неможливий, печать паскудна, бумага така, що тільки оселедці обгортать...»* [12, т. 3, с. 227]. До першого тому ввійшли п'єси «Бурлака», «Бондаривна», «Розумный и дурень», «Наймычка», «Мартын Боруля». До другого – «Безталанна», «Сто тысяч», «Батькова казка» («Грих и покаяння»), «Паливода XVIII столиття». Книги вийшли друком 1897 р. в Одесі в Друкарні акціонерного Південноросійського товариства друкарської справи. Коректуру цих томів здійснював мовознавець і бібліограф М. Ф. Комаров. У грудні 1896 р. І. Карпенко-Карий писав своєму приятелю Михайлу Федоровичу: *«Пора б мені, здається, надрукувати окремі листочки... про випуск першого тома моїх драм і комедій ... та й розповсюдити ті листочки... по всіх усядах... Шкода буде, коли хороше видана українська книжка, та не з послідніх і в літературному напрямку, буде пліснявіти на полицях... Грошей багато вкинуто в видання і пліснявіє! ...»* [9, с. 236–237]. А у листі до сина цього ж року він жалівся: *«От видань моїх творів не дуже ходко йде, і я сильно хочу його продати, хоч за півціни, щоб розплатитися з деякими довгами, та нема охотників купити. Через те, що багато всяких діл веду, – важко справлятися. Більш вже не буду сам видавати книжок, то-бо велика рахуба...»* [12, т. 3, с. 241]. Але протягом кількох років більша частина тиражу була розпродана.

І. Карпенко-Карий запропонував Південноросійському товариству видати третій том. Однак з листа драматурга до сина Назара за листопад 1902 р. ми дізнаємося, що видавництво висунуло свої вимоги: *«В Одесі зараз друкують III том мій, том такий повинен вийти великий (840 стор.), що я по совіту друкарні, мусив його розбити надвоє, і тепер вийдуть III і IV томи по 420 стор. кожний. Ціна кожному I р.20 к. Скільки прийдеться заплатити за друк, ще не знаю. Певно, до двох тисяч. Але я маю розстрочку на вісімнадцять місяців і тільки після цього повинен буду заплатити ту решту, яка зостанеться після погашення виручкою за книгу. Умови не важкі...»* [12, т. 3, с. 257–258]. Таке рішення видавництва затримало видання, бо треба було знову отримувати дозвіл від цензури на видання окремих томів. Отож третій і четвертий томи «Драм і комедій» були видані на початку 1903 р. До третього тому ввійшли п'єси «Понад Днипром», «Хазяин», «Лыха искра поле спалить і сама щезне». До четвертого – «Чумаки», «Сава Чалый», «Пидпанкы». У листі дочкам Марії й Ярині І. Карпенко-Карий писав: *«III і IV томи моїх драм і комедій на днях виходє в світ. Ці два томи я продав Обществу печатного діла за 2100 руб. чистих*

грошей... Торік мені за ці томи не хотіли дати 1200 р. а тепер дали 2100! Значить пішли наші [діла] вгору» [18, с. 238]. Пізніше драматург їм писав: «...III і IV томи вже вийшли і поступили в продаж. Продається добре» [18, с. 251].

Однак видання цих томів було дуже клопітним. І. Карпенко-Карий заборгував за їх видання 1062 крб. У листі до сина Назара драматург писав: *«...Я скінчив нову комедію "Житейське море" і тепер маю вже матеріал для 5-го тома. Шукаю купця, може, продам і заплачу долг за видання 3 і 4 томів...» [12, т. 3, с. 265].* І. Карпенко-Карий пропонує Південноросійському товариству надрукувати п'ятий том, прибуток від продажу якого міг би покрити борг за видання попередніх томів, але Товариство висунуло неприйнятні умови. Справу друкування п'ятого тому драматург довірив власнику друкарні і книгарні у Полтаві Г. І. Маркевичу, своєму давньому знайомому, котрий вкладав кошти у видання першого тому в Одесі. Наприкінці 1904 р. було укладено договір, згідно з яким Г. Маркевич прийняв на себе всі видатки, окрім тих, які підуть на цензурний дозвіл. Він заплатив І. Карпенку-Карому 1100 рублів для погашення боргу перед Південноросійським товариством і зобов'язався передати драматургу 25 примірників книги після їх друку. Останній том мали видати накладом 4000 примірників такого ж формату, як попередні. П'ятий том побачив світ у липні–вересні 1905 р. До нього ввійшли п'єси «Гандзя», «Суета», «Житейське море», невеличка біографія та портрет автора. У письмі до М. Комарова Іван Карпович писав: *«Довго я був в страху, що не зможу погасити векселя, і це мене сильно нервувало ... Бог з ним, з виданням! Більше сам видавати не буду, бо це виснажає мене вкрай, і я раз у раз крутюсь, як муха в окропі...» [9, с. 240].* Це було останнє прижиттєве видання творів І. Карпенка-Карого.

У фонді Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова зберігаються декілька неповних комплекти видання «Драми і комедії». Це примірник другого тому зі штампом «Наукова бібліотека Одеського університету ім. І. І. Мечникова», примірники другого тому зі штампами «КНИЖНЫЕ МАГАЗИНЫ И. А. РОЗОВА ВЪ ОДЕССѢ и КИЕВѢ», «ОДЕСЬКА Українська НАЦІОНАЛЬНА КНИГОЗБІРНЯ», «ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА АБОНЕМЕНТ» (Див.: іл. 7) та четвертого тому зі штампами «ОДЕСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КЛУБ», «ОДЕСЬКА Українська НАЦІОНАЛЬНА КНИГОЗБІРНЯ», «ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА АБОНЕМЕНТ» (Див.: іл. 8).

Згідно провенієнцій, другий том спочатку належав Івану Олексійовичу Розову (нар. 1852/1853 р.) – потомственному почесному громадянину, гласному київської міської думи (1902) [6, с. 249], громадському діячу, видавцю, а також книгопродавцю ХІХ – початку ХХ ст. Філії його книгарень були в Києві й Одесі. Одеський книжковий магазин розташовувався на вулиці Дерибасівській, 31. Однак книгарня сильно постраждала під час єврейського погрому 16–20 липня 1900 р.³ Потім примірник надійшов до фонду Одеської української національної книгозбірні, що була заснована наприкінці 1917 р. отцем Микитою (світське ім'я Олександр Кожин) на кошти від членів української громади міста. За час

свого існування книгозбірня кілька разів змінювала адресу: вулиці Ніжинська, Княжеська, Градоначальницька. У приміщенні книгозбірні збиралась молодь на підтримку української національної ідеї. Одеська українська національна книгозбірня проіснувала до 1920 р. [15, с. 148–149]. Під час арешту о. Микити⁴ книгозбірню перевезли до приміщення УДБ [14, с. 77].

Примірник четвертого тому видання, згідно провенієнції, спочатку належав громадсько-культурній організації «Одеський український клуб», заснованої після закриття в 1909 р. Одеського товариства «Просвіта». Перше засідання «Одеського українського клубу» відбулося 11 квітня 1910 р. Клуб займався тими самими справами, що й «Просвіта» – мав хор, драматичний гурток, 4 секції: хорового співу, драматичну, лекційну й дитячих вечорів. Також Клуб мав власну бібліотеку. Однак вже 20 листопада 1913 р. «Одеський український клуб» призупинив своє існування через посилення утисків з боку царату [5, с. 243–245]. Наступний штамп на примірнику «ОДЕСЬКА Українська НАЦІОНАЛЬНА КНИГОЗБІРНЯ» вказує, що після закриття «Одеського українського клубу», книги з їх бібліотеки надійшли до Одеської української національної книгозбірні. Отже, саме в останній книгозбірні 2-й і 4-й томи поєдналися.

Відомо, що «Одеська українська національна книгозбірня», а також книгозбірні колишньої «Просвіти», «Одеського українського клубу», бібліотеки М. Комарова, «Робітничого клубу ім. Г. Михайличенка» та Українська книгарня В. Боровика стали ядром, згаданої раніше, Української державної бібліотеки (УДБ). УДБ була заснована 1 липня 1920 р. згідно з постановою Одеської губполітосвіти [15, с. 151]. У вересні 1922 р. УДБ злилася зі своєю філією, що функціонувала на Молдаванці під назвою «І-ша українська народна бібліотека ім. Т. Шевченка» [10, с. 79], і отримала назву Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі. Директором її став Б. М. Комаров [14, с. 79–80]. А внаслідок об'єднання трьох бібліотек (ЦНБ, Одеської державної публічної бібліотеки і УДБ) у 1930 р., про яке ми писали раніше, фонд колишньої УДБ було поділено таким чином: дублети перейшли до відділу абонементу, а перші примірники склали основу відділу «Україніка» (Ucrainica) ОДНБ. На примірниках комплексу 2-го і 4-го томів видання «Драми і комедії» ми бачимо штамп «ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА АБОНЕМЕНТ», отже вони з фонду Одеської української національної книгозбірні перейшли у фонд бібліотеки УДБ, а пізніше – у відділ абонементу ОДНБ (нині – Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова).

Найповнішим комплектом видання «Драм і комедій» в Науковій бібліотеці є примірники 2–5 томів, що надійшли до фонду у складі книжкового зібрання одеського театрознавця М. В. Терещенка (Див.: іл. 9). Примірники книг мають штампи «М. В. Терещенко», «Библиотека Новороссийского Университета». Книжкове зібрання Михайла Васильовича Терещенка надійшло до бібліотеки Новоросійського університету, ймовірно, в 1919 р. А оформлено було згодом.

В «Інвентарному каталозі» Головної бібліотеки Вищої школи м. Одеса (так у 1920–1923 рр. називалась колишня університетська бібліотека) зібрання записано 15 липня 1920 р. як «Дар Терещенка» [2, арк. 21 об.]. Книжкове зібрання М. В. Терещенка, що містить 176 одиниць, і по цей день є одним із іменних фондів Наукової бібліотеки [Детальніше див.: 13, с. 140–145].

У фонді Наукової бібліотеки зберігаються прижиттєві видання окремих творів І. Карпенка-Карого, що складають 4 назви у 7 одиницях зберігання, а також збірників, що складають 2 видання (включають 16 назв творів) у 9 одиницях зберігання. Університетські примірники прижиттєвих видань письменника є яскравим свідченням історичних подій першої половини ХХ ст., що розкривають зародження та розвиток в Одесі таких українських товариств та об'єднань, як «Просвіта», «Українська Хата», «Одеська українська національна книгозбірня», «Одеський український клуб», «Губсоюз» тощо. А також вони є цікавим предметом дослідження історії університетської бібліотеки, що пройшли шлях від Новоросійського університету до Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Однак невідомими ще залишаються такі збирачі українських книг, як Г. І. Шевченко та Г. І. Семесько. Наявність штампів та рукописних надписів на примірниках університетських книг говорить про існування їх бібліотек. Ідентифікація та аналіз цих бібліотек є темою окремих наукових досліджень.

Примітки

¹ Перша приватна друкарня в Херсоні належала спочатку М. Ващенку, в 1886 р. на два роки перейшла до М. К. Аспера. Найбільшого розквіту друкарня зазнала у 1890-х рр., коли її власницею стала О. Д. Ходушина [17].

² В одеській «Просвіті» була своя бібліотека і читальня, яка знаходилася на вул. Софіївській, 30. У газеті «Рада» від 4 квітня 1907 р. зазначено: «При «Просвіті» існує читальня, в яку доходять трохи не всі українські часописи та журнали... «Просвіта» дбала й про те, щоб завести свою бібліотеку, для якої зібрано вже 1,600 примірників, але бібліотека і досі не впорядкована» [8, с. 3]. Керував бібліотекою А. В. Ніковський – один із засновників одеського товариства, член ради, секретар, книгар і бібліотекар. Згодом кількість книжок у бібліотеці зросла до 2400 назв.

³ У газеті «Санкт-Петербургские ведомости» за липень 1900 р. написано: «... на Дерибасовской погром начался с русского книжного магазина Распопова и тут же перешел на другой книжный магазин Розова, который выставил на дверях икону. Она не помогла...» [11]. Інший очевидець, Л. Є. Оболенський, в тій же газеті повідомляє: «Начиналось с книжного магазина Розова, затем, по порядку, шли магазины московского товарищества Эмиля Цинделя, склад мебели братьев Тоннет, художественный магазин Лурье, кондитерская Амбатьело, магазин Мангуби, Мелисарто, Мюллера, Бабадаглы, Фохта, Аудерского; особенно пострадал часовой магазин Баржанского, у которого разбиты вдребезги большие выставочные часы и перебиты, вероятно ломами, закрытые ставни» [11].

⁴ У 1920 р. о. Микита був кількаразово заарештований за звинуваченням у створенні антибільшовицького гуртка. Після звільнення він продовжив свою діяльність в Одесі до 1927 р. букіністом на Новому базарі, де купував і продавав книжки [15, с. 148–149].

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Одеської області. – Ф. Р-1423. – Оп. 1 (1918–1922).
2. Инвентарный каталог Главной Библиотеки Высшей школы г. Одессы с 15 июня 1920 года (каталог № XII). – 175 л. – Рукопись.
3. Регистратурная книга (Фундаментальный каталог) библиотеки Императорского Новороссийского университета с 1 января 1880–188[7] года [Рукопись]. – 396 с.
4. *Вінцовський Т.* Відновлення «Просвіт» в Одесі та повіті у період української національної революції 1917–1921 рр. (за матеріалами преси) / Т. Вінцовський // *Музейний вісник : наук.-теорет. щорічник*. – Запоріжжя, 2015. – № 15/2. – С. 77–82.
5. *Вінцовський Т.* Доля одного одеського просвітянина (Лев Полікарпович Ковальчук) / Т. Вінцовський // *Краєзнавство*. – 2009. – № 3. – С. 241–252.
6. *Глизь Ю.* Київська міська дума: розбудова модерного міста / Ю. Глизь. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2019. – 328 с.
7. *Гончарук Т.* Тост за українську громаду Одеси / Т. Гончарук, К. Сорокіна // *Чорномор. новини*. – 2017. – 24 черв. (№ 59–60). – С. 5.
8. 3 життя «Просвіт» // *Рада : укр. альм.* – Київ, 1907. – 4 квіт. (№ 79). – С. 3.
9. *Зленко Г.* Книга пам'яті : оповіді та розвідки літературного слідопита / Г. Зленко. – Одеса : Маяк, 1971. – 250, [2] с.
10. *Зленко Г.* Михайло Федорович Комаров та його бібліотека / Г. Зленко // *Бібл. вісн.* – 1994. – № 3. – С. 29–33.
11. *Каракина Е.* Погром есть погром [Електронний ресурс] (Матеріали газети «Восход» за 1900 г. №№ 57–58.) / Е. Каракина // *Врата Сиона. Мессіанська синагога*. – Україна, Одеса. – Електрон. дан. – Режим доступу: <https://bit.ly/2W8ubJH> (дата звернення: 27.04.2020). – Загл. з екрана.
12. *Карпенко-Карий І.* Твори : в 3 т. / І. Карпенко-Карий ; упоряд., підгот. текстів, вступ. ст. та прим. Л. Ф. Стеценка. – Київ : Держ. вид-во худож. літ. – 1960–1961. – Т. 1, 3.
13. Книжкові пам'ятки Наукової бібліотеки Одеського національного університету : путівник / упоряд.: М. В. Алексєнко, Г. В. Великодна, О. В. Полевщикова ; авт. передм. І. М. Коваль ; відп. ред. М. О. Подрезова ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Одес. нац. ун-т, 2019. – 178 с. : іл. – (Книжкові колекції НБ ОНУ ім. І. І. Мечникова).
14. *Комаров Б.* Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі / Б. Комаров // *Бібліол. вісті*. – 1925. – № 1–2. – С. 75–81.
15. *Ляшенко О.* Від берегів Неви до Чорноморського узбережжя: мандрівка петербурзького «Варнака» одеськими книгозбірнями / О. Ляшенко // *Вісн. Одес. нац. ун-т. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. – 2014. – Т. 19, вип. 2. – С. 144–158.
16. *Мисечко А.* Товариство «Українська Хата» в Одесі / А. Мисечко // *Зап. іст. ф-ту / Одес. нац. ун-т*. – 1998. – № 7. – С. 95–99.
17. *Мусійко В.* Надруковано в Херсоні [Електронний ресурс] (За матеріалами журналу «Бізнес Таврії» за 2006, март-апрель № 3) / В. Мусійко // *Art-Кавун*. – Електрон. дан. – Україна, 1 бер. 2006. – Режим доступу: <https://bit.ly/3fmH2Q7> (дата звернення: 27.04.2020). – Загол. з екрана.
18. Невідомий Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) : листи, п'єси / упоряд. і вступ. Ст. С. Бронза. – Вид. 2-е, перероб. і допов. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 576 с.
19. *Ревенко Д.* Фонд «Ucrainica» в Одеській Центральній науковій бібліотеці [Електронний ресурс] / Д. Ревенко // *Biblio-Колегіум Наук. б-ки Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова : електрон. вид.* – 2017. – Вип. 11. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/3frWBrQ> (дата звернення: 27.04.2020). – Загол. з екрана.
20. *Тобілевич С.* Мої стежки і зустрічі / С. Тобілевич. – Київ : Держвидав образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1957. – 475 с.
21. *Фареній І.* Українська кооперація від революції до НЕПу / І. Фареній // *Гуржіїв. іст. читання*. – 2012. – Вип. 5. – С. 230–233.

References

- [1]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoï oblasti [State archive of Odessa region]. F. R-1423. Op. 1 (1918–1922).
- [2]. Inventarnyy katalog Glavnoï Biblioteki Vysshey shkoly g. Odessy s 15 iyunya 1920 goda [Inventory catalogue of the Principal Library of the Higher School of Odesa from 15th of June of 1920]. 175 ark.
- [3]. Registraturnaya kniga (Fundamentalnyy katalog) biblioteki Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta s 1 yanvarya 1880–1887 goda [The register book (Fundamental catalog) of the library of the Imperial Novorossiysk University from January 1, 1880–1887]. 396 p.
- [4]. Vintkovskiy T. Vidnovlennia «Prosvit» v Odesi ta poviti u period ukrainskoï natsionalnoï revoliutsii 1917–1921 rr. (za materialamy presy) [Restoration of «Enlightenment» in Odessa and the county during the Ukrainian national revolution of 1917–1921 (according to press materials)]. *Muzeynyi visnyk : nauk.-teoret. shchorichnyk [Museum Bulletin: Theoretical and Scientific Yearbook]*, Zaporizhzhia, 2015, no 15/2, pp. 77–82.
- [5]. Vintkovskiy T. Dolia odnogo odeskoho prosvitianyina (Lev Polikarpovych Kovalchuk) [The fate of one Odessa educator (Lev Kovalchuk)]. *Kraieznavstvo [Local History]*, 2009, no 3, pp. 241–252.
- [6]. Hlyz Yu. *Kyivska miska дума: rozbudova modernoho mista [Kyiv City Duma: Building a Modern City]*, Kiev, 2019, 328 p.
- [7]. Honcharuk T., Sorokina K. Tost za ukrainsku hromadu Odesy [Toast for the Ukrainian Community of Odessa]. *Chornomorski novyny [Black Sea news]*, 2017, no 59–60, pp. 5.
- [8]. Z zhyttia «Prosvit» [From the life of «Enlightenment»]. *Rada [Council]*, Kiev, 1907, no 79, pp. 3.
- [9]. Zlenko H. *Knyha pamyati : opovidi ta rozvidky literaturnoho slidopyta [The Memory Book : Stories and Explorations of the Literary Pathfinder]*, Odessa, 1971, 250, [2] p.
- [10]. Zlenko H. Mykhailo Fedorovych Komarov ta yoho biblioteka [Mikhail Komarov and his library]. *Biblioteknyi visnyk [Library Bulletin]*, 1994, no 3, pp. 29–33.
- [11]. Karakina Ye. *Pogrom yest pogrom [Pogrom is a pogrom]*. Available at: <https://bit.ly/2W8ubJH> (accessed 27 April 2020).
- [12]. Karpenko-Karyi I. *Tvory [Works] : v 3 t. / upor., pidhot. tekstiv, vstup. st. ta prym. L. F. Stetsenka*, Kiev, 1960–1961, t. 1, 3.
- [13]. *Knyzhkovi pamiatky Naukovoï biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu : putivnyk [Monuments of Printing in the Scientific Library of the Odessa National University: a guide-book] / uporiad.: M. V. Aliexsienko, H. V. Velykodna, O. V. Polevshchikova*, Odessa, 2019, 178 p.
- [14]. Komarov B. *Ukrainska derzhavna biblioteka im. T. Shevchenka v Odesi [Ukrainian State Library T. Shevchenko in Odessa]*. *Bibliolohichni visti [Bibliological news]*, 1925, no 1–2, pp. 75–81.
- [15]. Liashenko O. Vid berehiv Nevy do Chornomorskoho uzberezhzhia: mandrivka peterburzkoho «Varnaka» odeskymy knyhozbirniamy [From the banks of the Neva to the Black Sea coast: the journey of St. Petersburg «Varnak» to the Odessa book collections]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Biblotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo [Odesa National University Herald. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]*, 2014, t. 19, no 2, pp. 144–158.
- [16]. Mysechko A. *Tovarystvo «Ukrainska Khata» v Odesi [Ukrainian House Society in Odessa]*. *Zapysky istorichnoho fakultetu [Notes of the Faculty of History]*, 1998, no 7, pp. 95–99.
- [17]. Musiiko V. *Nadrukovano v Khersoni [Printed in Kherson]*. Available at: <https://bit.ly/3fmH2Q7> (accessed 27 April 2020).
- [18]. *Nevidomyi Ivan Tobilevych (Karpenko-Karyi) : lysty, piesy [Unknown Ivan Tobilevich (Karpenko-Karyi): letters, plays] / upor. i vst. st. S. Bronza*, Kirovohrad, 2012, 576 p.
- [19]. Revenko D. *Fond «Ucrainica» v Odeskii Tsentralnii naukoviï bibliotetsi [Revenko D. Ucrainica Foundation at the Odessa Central Scientific Library]*. *Biblio-Kolehium [Biblio-Collegium]*, 2017, no 11. Available at: <https://bit.ly/3frWBpQ> (accessed 27 April 2020).
- [20]. Tobilevych S. *Moi stezhky i zustrichi [My trails and meetings]*, Kiev, 1957, 475 p.
- [21]. Farenii I. *Ukrainska kooperatsiia vid revoliutsii do NEPu [Ukrainian Cooperation from the Revolution to the NEP]*. *Hurzhiivski istorichni chytannia [Gurzhiyev historical readings]*, 2012, no 5, pp. 230–233.

Надійшла 21.03.2020 р.

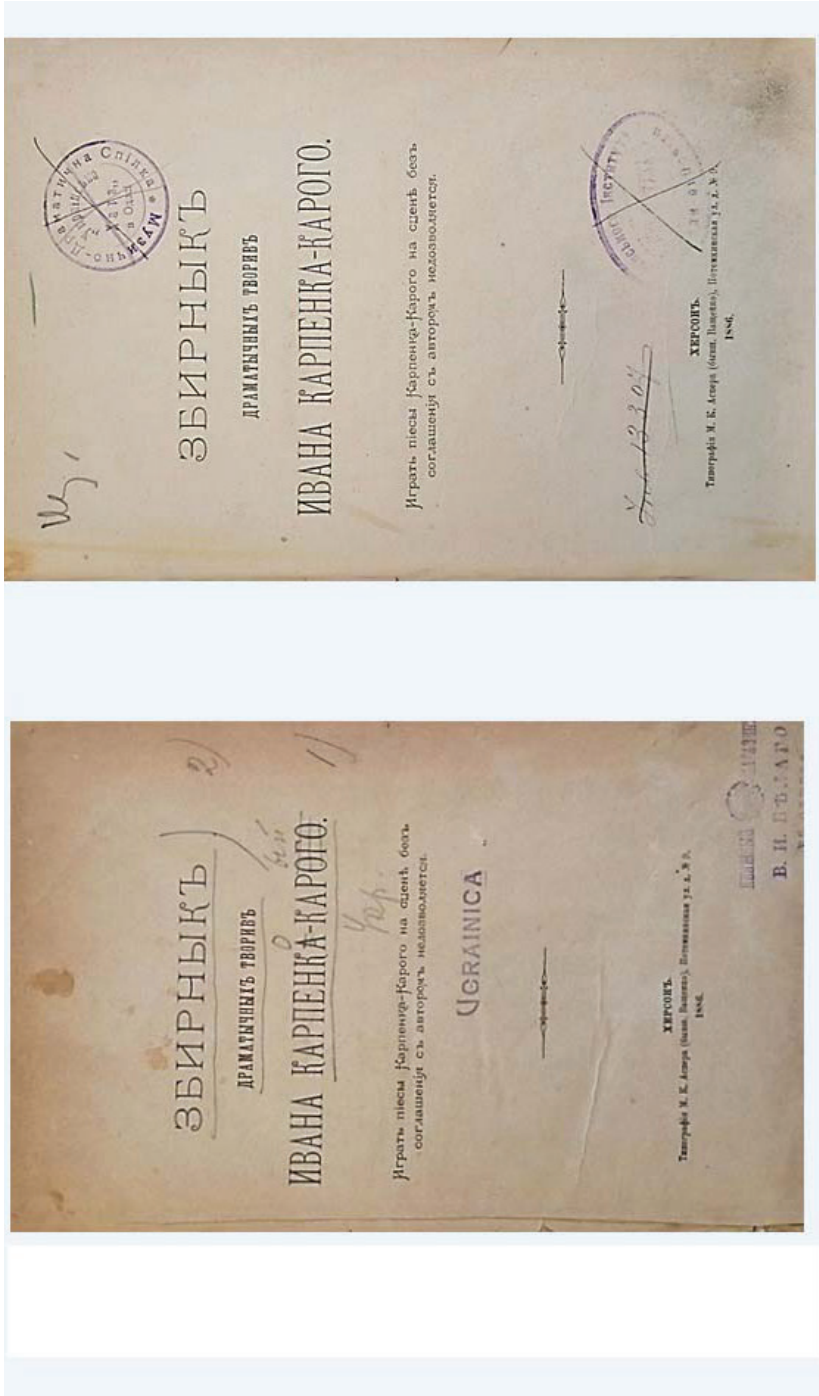
Ілюстрації

Іл. 2. Карпенко-Карий І. *Новобранець* // Рада : український альманах. – Київ, 1883. – Ч. 1.

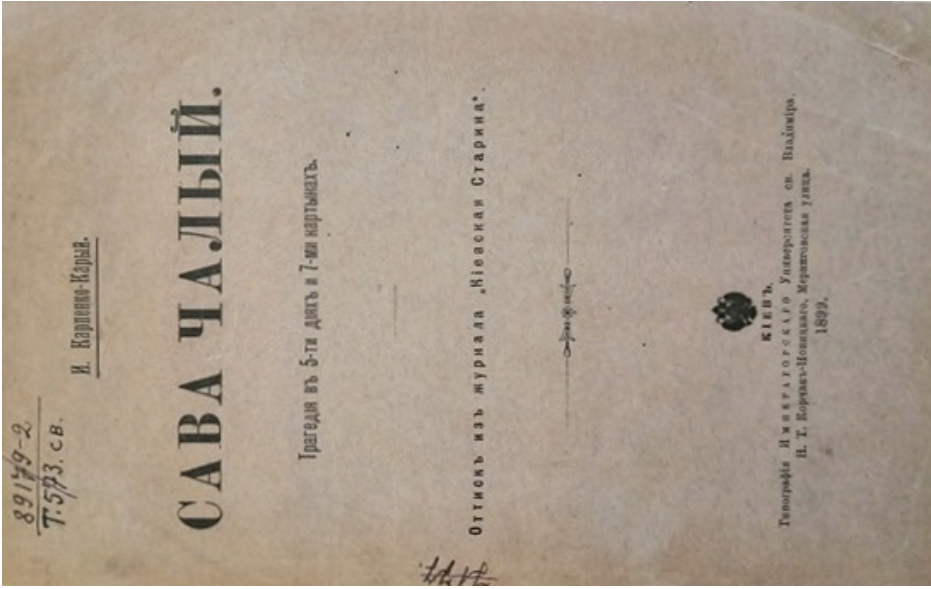
Іл. 1. Іван Карпенко-Карий, фото 1903 р. (джерело: Іван Карпенко-Карий (І. К. Карий) у фотографіях : 1845–1907. – Київ : Дніпро, 1980)

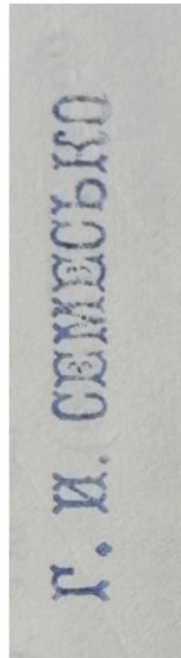
Л. 3. «Збірник драматичних творів» І. Карпенка-Карого (Херсон, 1886). Титульні аркуші двох примірників з провінціальною

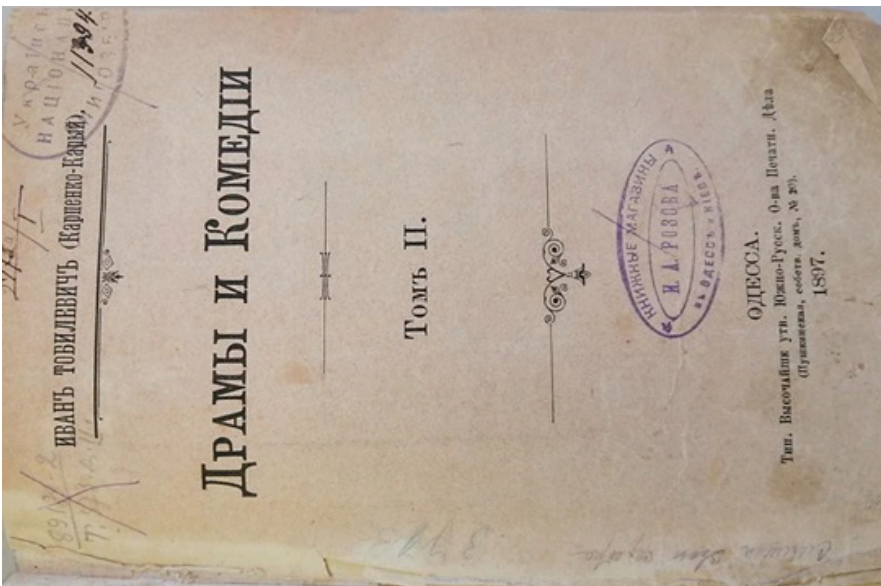
Іл. 4. «Хто винен?» І. Карпенка-Карого (Херсон, 1886)

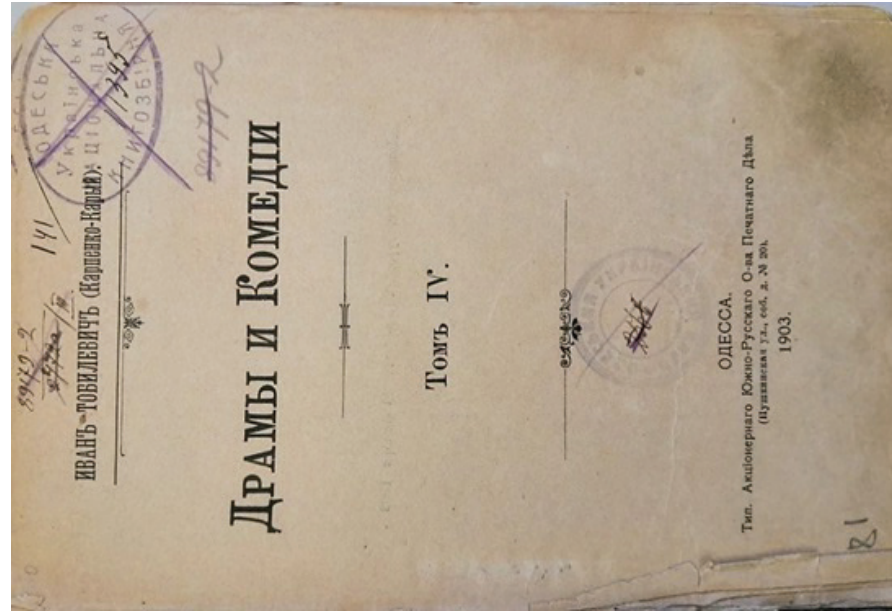
Іл. 6. «Сава Чалый» І. Карпенка-Карого (Київ, 1899)

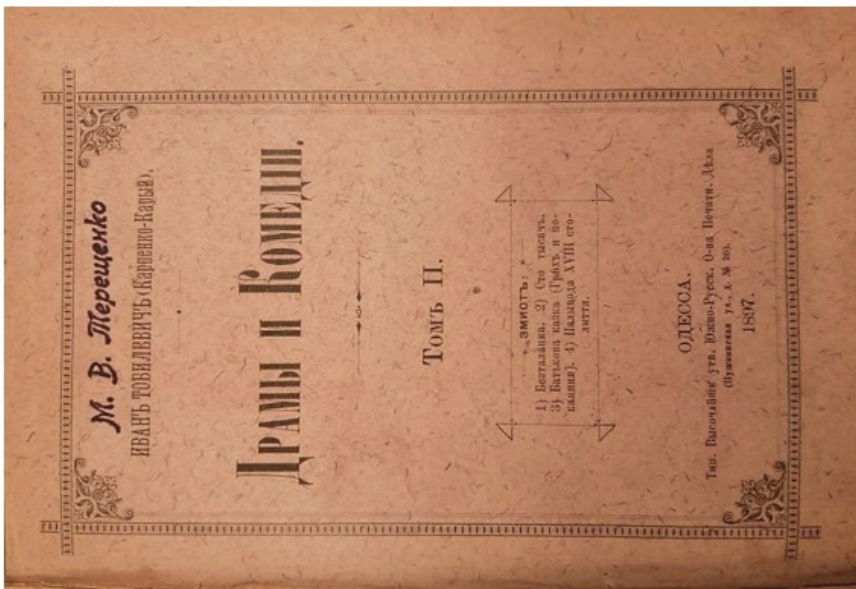
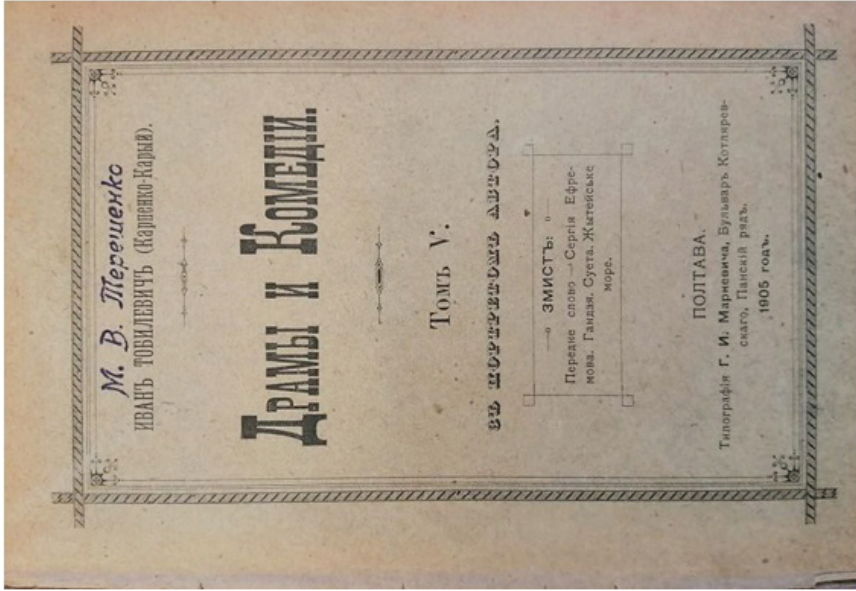
Іл. 5. Власницькі знаки Г. І. Семеська

Іл. 7. «Драми і комедії» І. Карпенка-Карого (Одеса, 1897). Титульний аркуш з провенієнцією

Іл. 8. «Драми і комедії» І. Карпенка-Карого (Одеса, 1903). Титульний аркуш з провенієнцією

Іл. 9. «Драми і комедії» І. Карпенка-Карого (Одеса, 1897–1905).
Титульні аркуші з власницькими знаками М. В. Терещенка

Великодная А. В.,

заведующая сектором Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

**ПРИЖИЗНЕННЫЕ ИЗДАНИЯ ИВАНА КАРПЕНКО-КАРОГО
В ФОНДЕ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОНУ
ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА**

Статья приурочена к 175-летию со дня рождения Ивана Карповича Тобилевича. Рассмотрены прижизненные издания писателя, которые хранятся в фонде Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Впервые проанализированы провинциальные экземпляры прижизненных изданий И. Карпенко-Карого.

Ключевые слова: И. Карпенко-Карий, прижизненные издания, Научная библиотека ОНУ, Новороссийский университет, Библиотека ОИНО, Абонемент ОГНБ, Фундаментальная библиотека ОГУ, Музыкально-драматический союз «Украинский дом» в Одессе, Библиотека 1-го украинского кооперативного Просвещения имени Тараса Шевченко, Библиотека «Губсоюза», Одесский украинский клуб, Одесская Украинская национальная библиотека, именной фонд М. В. Терещенко.

Velykodna H. V.,

Head of the Sector of the Scientific Library of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenska St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

**LIFETIME EDITIONS OF IVAN KARPENKO-KARY'S
OEUVRES IN THE COLLECTIONS OF THE SCIENTIFIC
LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL
UNIVERSITY**

Summary

The article dedicated to the 175th anniversary of the birth of Ivan Karpovich Tobilevich (1845–1907) is devoted to the study of lifetime editions of his oeuvres, which are stored in the collections of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. During twenty years of literary activities, he wrote 18 original plays published under a literary and stage name «Karpenko-Kary». Lifetime editions of his writings are of the most interest for bibliophiles and book scholars.

The article reviews the provenance of the copies of lifetime editions of I. Karpenko-Kary's works including a story «Rookie» (1881), first published under a pseudonym, a drama «Who is to blame?» (1886), plays «The Handmaid» (1887) and «Sava Chaly» (1899), as well as a «Collection of Dramatic Works» (1886) and a five-volume collection «Dramas and Comedies» (1897–1905) being the most complete lifetime publication of I. Karpenko-Kary's oeuvres.

University copies of the lifetime editions of I. Karpenko-Kary's writings can be considered as vivid evidence of historical events of the first half of the 20th century, revealing the origin and development of such Ukrainian societies and associations as «Enlightenment», «Ukrainian House», «Odessa Ukrainian National Library», «Odessa Ukrainian Club», «Gubsoyuz», etc. in the city of Odessa. Collectors of Ukrainian books G. I. Shevchenko and G. I. Semesko are still almost unknown. However, the very existence of their libraries is proved by stamps and handwritten inscriptions on copies of University books showing further perspectives of their special research.

Keywords: I. Karpenko-Kary, lifetime editions, Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University, Novorossiysky University, Library of the Odessa Institute of National Education, Loan Department of Odessa State Scientific Library, Fundamental Library of the Odessa State University, Musical and Dramatic Alliance «Ukrainian House» in Odessa, Library of the 1st Ukrainian Taras Shevchenko Cooperative Enlightenment, Library of the «Gubsoyuz», Odessa Ukrainian Club, Odessa Ukrainian National Library, M. V. Tereshchenko personal collecton.